

STATISZTIKAI IRODALMI SZEMLE.

Midőn a tisztelt bizottság meghagyásából jelentést vagyok teendő a statisztikai irodalom újabb termékeiről, előre is elnézést kell kérnem ezen jelentésnek folytatkozásáért. E folytatkozást részben az előadónak gyarlósága okozza, részben pedig a tárgy nehézsége. Igen hálátlan dolog t. i. oly könyveket ismertetni, melyek csupa számból és tényből állanak. Az egyes kiemelt és megvilágított tény igen érdekes lehet, de a tények hosszú sora és egy csupa tények gyűjteményéből álló könyvtár ösmertetése könnyen untat.

Előadásomban ennek következtében szorítkoznom kell arra, hogy a megjelent hivatalos munkák tartalmát jelezsem és célul nem annyira a munkák ösmertetését, mint azt kell kitűznöm, hogy a közönséget, mely ritkán látja a hivatalos statisztika termékeit, a megjelent munkákra figyelmeztessem és némi tájékoztatást nyujtsak az iránt, mit lehet az említett munkákban keresni. Általánosabb érdekű vagy tudományos tartalmu munkáknál azonban a jelzett iránytól mégis el fogok térni.

Statisztikai irodalmi szemlénél első sorban kellene megemlékezni azon nagy jelentőségű sorozatos munkáról, mely a nemzetközi statisztikai congressus megbízásából „Statistique internationale“ czimen a világ minden részében dolgozó szakférfiak összműködése alatt kezd napvilágot látni; minthogy azonban ezen munkákat mégis terjedelmesebben kellene ismertetni, nehogy a bizottság idejét túlságosan igénybe vegyem, ezt inkább a legközelebbi szemlére halasztom.

Az általános statisztika és az elmélet terén legújabb időben megjelent munkák közül, különös figyelmet érdemel Morpurgo, az olasz parlament tagjának munkája: a statisztikáról és a társadalmi tudományokról, mely munka német fordításban is meg jelent.¹⁾

Szerző kiindulván abból, hogy az emberi buvárkodás alapkövetelménye: visszautasítani mindazt, a mi itéletünknek alá nem vethető, és így tiszta ismereteket szerezni, mielőtt következtetnénk, hivatkozván továbbá a nagy Herschel azon állítására: »hogy semmi sem tekinthető bizonyosnak, a mi szám és mérték által nem igazolható«: a statisztikának igen fontos szerepet vindikál, annak következtében, hogy az épen oly igazságokat képes kideríteni, melyek az egyéni felfogás és az egyéni benyomás ingadozó mérlegének leginkább volnának alávetve. — Az állami és társadalmi bölcsélet körében ép oly előjogot követel a statisztikai észleletek számára, minőt az astronomiának és a meteorológiának tulajdonítanak a csillagok és a légkör mozgalmának felismerése körül.

Ezen kiindulási pontból aztán Mill és más gondolkozó fők nyomán Morpurgo is igen magasra szabja a statisztika föladatát. Condorcet volt az, a ki föltette azon kérdést: „vajjon, ha az ember majdnem teljes biztonsággal tudja előre mondani azon eseményeket, melyeknek törvényeit ismeri, és ha még a törvények ismerete nélkül is csupán a multak tapasztalatából némi valószínűséggel következtetünk arra a mi jöhet, vajjon miért kellene akkor visszarettegni attól, hogy az emberiség egész jövő kifejlődését és célját a történetből előre ne mondjuk?“ Ily föladat megoldásában azonban nagy része jutna a statisztikának. Nem, mintha mindenütt törvényeket kellene föltalálnia: de a mit mindenesetre föltalálhat, az az irányzat, a tendentia, mik aztán a törvény felismerését könnyítik, vagy legalább annak természetét gyaníttatják. Ezen Mill-Buckle-féle állásponton áll Morpurgo is. Fejtegetéseiben nagyon törekszik magától és azon iskolától, melyhez tartozik, elhárítani azon vádat, mintha az, az egyéni akarat-szabadságot tagadván, a tiszta fatalismus felé fordulna, — mint ez az ellenfelek részéről állittatik.

¹⁾ Morpurgo: Die Statistik und die Socialwissenschaften. Aus dem Italienischen. Jena 1876.

Ezen eszmekörben mozog Morpurgo munkájának bevezetése. A mi az 550 lapra terjedő kötetben ezentúl még következik, az egyrészt tiszta népesedési statisztika, másrészt pedig, és ép ezen fejezetekben fekszik a munka fősúlya, az emberi társadalomról való tanulmány, melyben a statisztika csak eszköz, állításainak bebizonyítására, illetőleg, inductiv okoskodásnál, azon kiindulási pont, melyből állításai erednek. A statisztikusnak meg kell bocsátania, ha látja, mily könnyedén bánik el néha a szerző a statisztika kényesebb kérdéseivel, mily mondhatni kényelmes ő a statisztikai forrásokba való behatolásban. A munka különben nem is tart igényt arra, hogy szorosan vett statisztikai természetűnek tartassék. De igenis be kell ismerni, hogy benne le vannak téve egy gondolkozó, komoly észnek nézetei a statisztikának értékesíthetőségéről, az emberiség egyik-másik legfontosabb problémái megoldása körül. És e szempontból ítélvén meg e munkát, sok irányban gyakorolt élesztő hatása érzetében megelégedve fogjuk azt kezünkől kiadni.

Brachellinek »Die Staaten Europas«²⁾ czimű, most már III-dik kiadásban megjelent munkája, Kolb-nak ismert összehasonlító statisztikájától abban különbözik, hogy — eltekintve attól, miszerint Kolb nem csak Európára szorítkozik, hanem az egész földre terjed ki — Brachelli a materiák szerint halad, holott Kolb országok szerint. Brachelli adatgazdag és a legújabb idő-kig terjedő munkája a területre, népességre, foglalkozás- és termelésre, iskola- és egyházügyre, alkotmányra, közigazgatás-, pénzügy- és katonaságra vonatkozó fejezeteket tartalmaz, és mint már ebből is látszik, hasznos kézikönyve mindazoknak, a kik közügyekkel foglalkoznak. A munka lehetőleg legújabb adatokat közöl és elismerendő gonddal van szerkesztve. Kár, hogy szerző több helyütt a rendelkezésre álló határozott szám-adat helyett, kevésbbé alkalmas szóbeli jellemzést alkalmaz.

Dr. Neumann Spallart lenyomatban adta ki azon összeállításokat, melyeket a világforgalomról, a föld kerektségén termelt főbb nyers-termékekről és a létező összes vasutakról, távirdákról, valamint a tengeri hajóforgalomról kiadott.³⁾ Már ezen

²⁾ Brachelli: Die Staaten Europas. Vergleichende Statistik. Brünn 1875—76

³⁾ Neuman-Spallart: Uebersichten über Production, Welthandel und Verkehrsmittel. Wien 1876.

rövid felsorolásból is látni, mily nagy szolgálatot nyújt szerző, nemcsak mint sokan első hallásra hinnék, a kereskedelem praktikus igényeinek, de egyenesen és leginkább a tudománynak. A mint pl. egyes országoknak klimatologikus észleleteiből az egész föld hőoecónomiájára vonatkozó meglepő törvényeket vontak le, úgy engedik meg az efféle munkák, mint Neumann-é, hogy a nemzetgazdaság mezejéről áttérhessünk a világgazdaság tágabb láthatáru terére. Ezért bir Neumann munkája oly tudományos érdekekkel; becse csak fokozódik azáltal, hogy e téren mintegy úttörő, és hogy egybeállításait évről évre folytatja. Megindulván egyszer egy ilyen munka, megvagyok győződve, hogy az állandó institutióvá fogja magát kinőni.

A statisztika és a demographia még nélkülözött egy olyan nemzetközi közeget, melyben a világ bármely részére és az emberiség akármely fajára és nemzetére vonatkozó tanulmányok egyaránt helyet foglalhattak volna. Ezen sajnosan tapasztalt hézagot lesznek pótolandók az *Annales de Demographie Internationale*, melyek Chervin szerkesztése alatt Guillaumin-nél Párisban megjelennek.⁴⁾ A munkatársak közt néhány magyar nevet is találunk. A megjelent első kötet tartalmából, mely ismételten foglalkozik Magyarországgal is, kiemelendő Bertillon-nak nagyobb dolgozata az európai államok népesedési mozgalmáról és Farr-nak tudományos bírálata Angolországnak az utolsó évtized alatti halandóságáról.

Áttérvén már most a specialis tartalmu statisztikai irodalomra, és hazánk irodalmi termeléséről szólván első sorban, a következő munkák említendők:

A m. k. orsz. statisztikai hivatal kiadta a Budapesten tartott nemzetk. stat. kongresszusban hozott határozatokat.⁵⁾ Ezen kötet ugyan kézirat gyanánt van nyomatva, a menyiben azon az illető tagok még változtatást ejthetnek, mire aztán a végleges szövegezés a nagy kongressusi összoperatummal együtt fog megjelenni. Minthogy ez pedig legalább is még egy évbe fog

⁴⁾ A Chervin. *Annales de Demographie internationale*. Paris 1877. I.

⁵⁾ Neuvième Session du Congrès international de Statistique à Budapest. Rapports et Résolutions. Budapest 1877.

kertülni, a kiadott kötetet szívesen fogják fogadni mindazok, akik magukat a kongresszus határozatai iránt informálni kívánják.

A horvát-szlavon-dalmát kormány 2 évvel ezelőtt önálló statisztikai hivatalt állított fel. Annak első életjele most fekszik előttünk egy horvát nyelven, német fordítással megjelent évkönyvben az 1874-dik évről.⁶⁾ Tartalma kiterjed a népesésre (mozgalma 1874-ről, a megelőző 3 év mozgalmának összeállítása kilátásba helyeztetik), mezőgazdasági termelés, piaci árak, forgalom, pénzügyi statisztika, állami háztartásra. Mint ebből látni, a fiatal intézet elismerésre méltó tevékenységet fejt ki a testvérország állapotának ismertetése körül. Feltűnő dolog, hogy a horvát kormány hivatalos kiadványaiban Fiume városát, mint alája tartozó törvényhatóságot tekintí, és pld. úgy a területnél, mint a népességnél, Fiume város területét és népességét Horvátországhoz számítja.

Az utolsó napokban jelent meg a Budapesti kereskedelmi kamara jelentése az 1875-dik évről.⁷⁾ Tartalma a pénz- és hitelintézetek állapota, postai és távirdai forgalom, árfolyamok összeállítása és Budapest áruforgalma. A kereskedelmi kamaráknak szép föladat nyílnék az ország gazdasági viszonyainak ismertetésében, és kétséget nem szenved, hogy az említett munka is igyekszik ez irányban működni. Erre azonban kíváncsú volna, hogy az évi jelentések lehetőleg gyorsan jelenjenek meg, és hogy lehetőleg sok önálló, eredeti anyagot tartalmazzanak. Ezen követeléseknek azonban a budap. k. jelentése nem igen tesz eleget. Tartalmának egy részét illetőleg a »Compass« által megelőztetett, legnagyobb része, t. i. az üzleti jelentések a »Pester Lloyd«-ban terjedelmesebben és már egy évvel ezelőtt jelentek meg, míg Budapest áruforgalma pedig — bár nem annyi czikk szerint részletezve — szintén gyorsabban közöltetik egy más közeg által. Ily körülmények között a ker. kamarának arra kellene súlyt fektetni, hogy kerületének oly gazdasági viszonyait ismertesse, melyek máskülönbén ismeretlenek maradnak. Különösen áll ez a kerület iparviszo-

⁶⁾ Statisticke Ljetopis za godinu 1874. (Stat. évkönyv.) Zágráb 1876.

⁷⁾ A budapesti keresked. és iparkamara jelentése 1875-ről. Budapest 1876.

nyaira nézve, mi iránt azonban a jelentés mitsem tartalmaz. A munka e szerint a posta s távirdai forgalom és részben a fővárosi kereskedelem statisztikája körül közöl eredeti adatokat.

A Magyarországról megjelent magánmunkálatok közt kiváló helyet érdemel Schwicker-nek Statistik des Königreichs Ungarns című munkája,⁸⁾ mely Cottánál majd 900 lapra terjedő kötetben megjelent.

E munka bármennyire közelről érdekel is bennünket, e helyen még sem bocsátkozhatni annak részletes bírálatába. Az összbemutató abban foglalható össze, hogy számbeli része lelkiismerettel van összegyűjtve, a benne uralkodó subjectív felfogás pedig, bár néha szigorú, mégis egészben véve részrehajlatlan és őszinte. Megérezni szerzőnek hazafiui megelégedését, a hol közügyeinknek valamelyik öröndetesebb mozzanata fölemlíthető, de az is igaz, hogy a kellemetlen dolgokat sem felejtí ki. Német nyelven és leginkább külföldi közönség számára jelenvén meg a munka, aligha több oldalról rossz néven nem fog vétetni e szigor, melyet különösen ott érezni, a hol nemzetiségi érdekek forognak szóban. Midőn azonban a szerző mégis oda formulazza meggyőződését, hogy a politikai vezérszerepre úgy számbeli túlsúlya, mint historikus, államjogi, nemzetgazdászati és társadalmi okoknál fogva épen a magyar nemzet van hivatva, úgy hiszem, nincsen ok szerzőnek hazafiui intentióját kétségbe vonni.

Schwicker munkájának beosztásában Konek tanár ismert tankönyvét követi. Adatai is nagyrészt reprodukálják az amott tartalmazottakat. Minthogy azonban Konek könyvében úgy a hivatalos, mint a magánforrások a lehető legnagyobb szorgalommal vannak kiaknázva, és minthogy alig lehet Magyarország állapotáról írni a nélkül, hogy ezen könyv föl ne használtassék: egy általános magyarországi statisztika szerkesztésénél ez átvételeknek még nagyobb mérvben kellett történniök. Schwicker forrásokból dolgozott, csak hogy Konek könyve sok tekintetben szintén forrás-munka. Föl kell említeni azonban még azt is, hogy Schwicker az efféle átvett adatokat is lehetőleg kiegészítette a legutóbbi évekig.

⁸⁾ Schwicker: Statistik des Königreiches Ungarn. Stuttgart 1877.

Az osztrák statisztikai hivatal két év óta havi füzeteket ad ki,⁹⁾ melyekben az ausztriai statisztika különös, de az idegen statisztika is kellő figyelemben részesül. A befejezett második évfolyamban a következő czikkek érdemelnek különös figyelmet: Ficker, a statisztikai tanszék története Ausztriában 1769-től 1875-ig; u. a. jelentés a budapesti kongressusról, mely az eddig megjelentek közül a legteljesebb; Schimmer törvénytelen születések statisztikája 1831-től napjainkig, Platter öngyilkosságok statisztikája 1819-től mostanig, Ehrenberger az osztr. takarékpénztárak statisztikája az utolsó évtizedről; továbbá a lottojövedéknek 1828-tól fogva, az osztr. egyetemeknek, a postaügynek, az utolsó évtized alatti statisztikája.

A német császári stat. h. kiadványai új évtől fogva egy újabb közleménnyel, havi füzetekkel, szaporodtak meg.¹⁰⁾ Az első szám közli azon tárgyalásokat és megállapodásokat, melyek az összes németorsz. államoknak kereskedelmi forgalmának, fogyasztási adó alá vetett czikkeinek, gőzkazánainak és egészségügyi statisztikájának egységes alakban fölvételére és a központi császári hivatal által földolgozásra vonatkoznak. A megjelent januárhavi füzet azonban még különös említést érdemel. A szövetségtanács határozata folytán t. i. az egész németországi be- és kivitel havonként fog ezentúl közöltetni. Az említett füzet tartalmazza már most az első ilyenmű havi közlést, a német birodalomnak f. é. január hó alatti külkereskedéséről, még pedig igen terjedelmes, (több száz cikk szerinti) részletezésben és azon határszélek megkülönböztetésével, a hová az áru kivitett, vagy a honnét bejött.

Poroszország hivatalos statisztikai kiadványai három rendbeliek: Preussische Statistik, Jahrbuch és a statisztikai hivatal negyedéves folyóirata.

A preussische Statistik föladata a statiszt. anyagot magát lehetőleg gyorsan, következtetések nélkül, közölni. E kiadványokból 3 kötet jelent meg egyszerre. Az egyik az 1875-diki meteorológiát tartalmazza; a másik az 1875-diki né-

⁹⁾ Statistische Monatshefte, herausgegeben vom Bureau der k. k. Centralcommission für Statistik (Redacteur Dr. Ficker). II. Jahrgang. Wien 1876.

¹⁰⁾ Monatshefte zur Statistik des Deutschen Reiches.

pesedési mozgalmat; a harmadik az erőszakos halálesetek és öngyilkosság 1873—4—5-ik évekre vonatkozó statisztikáját.¹¹⁾

Az erőszakos halálesetek földolgozása talán a leggazdagabb az eddig létezők között. A megszokott fölvilágosításokon kívül, különösen azon bővítések teszik e munkát érdekessé, melyek a halál-okok kiderítésére vonatkoznak. Az ember csakugyan meg van lepve, ha látja, hogy betegségen kívül mily változatos módon, s a szerencsétlenségeknek mily gazdag skáláján múlhat ki ez életből. Igen beható feldolgozásban részesültek az öngyilkosságok, és különösen érdekesek azon adatok, melyek az öngyilkosságra indító pszichológiai okot engedik felismerni.

A népesedési mozgalmat tárgyzó kötet, ezen legismertebb részét a statisztikának a szokásos szempontokból tárgyalja. Figyelemre méltó bővítés a vérrokonok közti nősülés, és az esketettek foglalkozásának kimutatása. Megfogyott ellenben az anyag a halál-okok statisztikájával, mivel ezek ezentúl önálló medicinalstatistikai munkában kibővitve fognak megjelenni.

A népesedési adatok értékesítése és a következtetések levonása a *Zeitschrift des kön. pr. statist. Bureau* című $\frac{1}{4}$ évi folyóirat utolsó füzetében található.¹²⁾ Ugyanott még a következő megemlítésre méltó dolgok foglaltatnak:

Dr. Engel-nek igen terjedelmes és beható vizsgálódásai a porosz államhivatalnokok fizetéseiről, tekintettel azon úgyszólván termelési költségekre, melyekbe egy magasabb vagy középrangu államhivatalnoknak kiképeztetése kerül. Dr. Engel, azon szempontból indul ki, hogy a fizetésnek nem csak az élet fenntartására, hanem a kiképzésre fordított költségnek vissza-

¹¹⁾ *Preussische Statistik.* (Amtliches Quellenwerk).

Heft 37: *Monatliche Mittel des Jahrganges 1875 für Druck, Temperatur, Feuchtigkeit und Niederschläge und fünftägige Wärmemittel.* Von H. V. Dove. Berlin 1876.

Heft 38: *Die gewaltsamen Todesfälle und Verletzungen im preussischen Staate während der J. 1873, 1874. und 1875.* Berlin 1876.

Heft 42: *Die Bewegung der Bevölkerung im preussischen Staate während des J. 1875. I. Erwerb und Verlust der Staatsangehörigkeit. II. Geburten, Eheschliessungen und Sterbefälle.* Berlin 1876.

¹²⁾ *Zeitschrift des königl. Preussischen statistischen Bureau* 1876. III. IV.

fizetésére is elegendőnek kell lenni. Ezen elméleti állítást a tényleges viszonyokra alkalmazván — a mi természetesen csakis nagymérvű átlagszámítások alapján lehetséges — azon eredményre jut, hogy a porosz állami hivatalnokok fizetése épen megüti a helyes mértéket.

Ugyanazon füzetben tartalmaztatik továbbá a porosz takarékpénztárak fejlődési története 1825-től mai napig, a közegészségi személyzetnek (azaz orvosok, bábák, gyógyszerészek) eloszlása Poroszországban századunk első negyedétől mai napig, kapcsolatban a kórházaknak ezen fél század alatti működésével; továbbá dr. Weisz Bélának egy czikke a munkabérről és végül az amerikai iparstatisztika módozatának ismertetése. Ez utóbbi cikk, mely a világon történt iparstatisztikai fölvételeknek legnagyobbikával foglalkozik, sok igen drasztikus adalékot szolgáltat azon rendkívüli nehézségek felismerésére, melyekkel az efféle fölvételek járnak, és melyek a nyert eredmények hasznavehetőségét oly nagy mérvben gyengítik.

A porosz statisztikai hivatal közleményei között praktikus használhatóság tekintetében aligha első helyet nem foglal el azon évkönyv,¹³⁾ melynek szerzője, Dr. Engel, nem kisebb feladatot tűzött ki, mint lehetőleg teljes átnézetet nyújtani mindazon állami viszonyok állapotáról és mozgalmáról, melyek statisztikailag általában hozzáférhetők. Hogy ez a szerzőnek mily mérvben sikerült, azt legjobban megítélni, ha a most megjelent negyedik évfolyamnak 1000 lapon foglalt tartalmát a következőkben röviden vázolom. E munka t. i. a következőkre terjed ki: terület, népesség állapota (kor, vallás, műveltségi fok, családi állapotok) és mozgalma, részvénytársulatok, földbirtok, aratási eredmények, árak, mezőgazdaság és marhatenyésztés, bányászat, ipar, országutak, vasutak és vízi utak, forgalom, pénzügy, tözsdék, keresk. kamarák, biztosítási ügy, egyesületi ügy, iskolai ügy (kiterjed az összes szakiskolákra is), egyházi ügyek (minden hitfelekezethez külön monographiája), egészségügy, irodalmi termelés, színházak, állami pénzügy (kiterjed egy-

¹³⁾ Jahrbuch für die amtliche Statistik des Preussischen Staates. IV. Jahrg. Berlin.

részt a német császárság pénzügyére, másrészt a kerületek és községekére is), katonaság, választások.

Tudtommal Poroszországon kívül csakis Belgium bir ily compendiosus szerkezetű kiadvánnyal, részletesség tekintetében azonban a porosz évkönyv túl tesz a belgán. Ennek ellenében Belgium dicsekedik még azon nagybecsű jelentésekkel, melyek minden tizedik évben a királyhoz intéztetnek, és melyek egymagukban egy kis könyvtárral fölrének.

A *Statistique de la France* című évtizedek óta megjelenő nagy gyűjteményes munka az utóbbi időkben az által lett érdekesebbé, hogy a máskülönbben határozatlan időben megjelenő kötetek mellé egy évenként megjelenő *Statistique annuelle* kapcsoltatott. Az 1873-dik évre vonatkozó évkönyv most jelent meg és egy legdiszesebben folio alakban kiállított 600 oldalú imposans kötetet képez.¹⁴⁾ E munkáról, bár igen sok érdekest hoz, sajnos, még sem mondható, hogy az ország közállapotainak öszképét szolgáltatja. Tartalmazza t. i. a népesedési mozgalmat, az aratási statisztikát, a munkabéreket, iparstatisztikát, a jótékony intézeteket az elemi csapásokat, és a nagyvárosi fogyasztást és octroit.

Az annyira fontos népesedési statisztika Franciaországban fájdalom még nem kezeltetik oly gondnal, mint például Angliában, Svéd- és Norvégországban, Belgiumban és Németalföldön, Németországban, Olaszországban. Így péld. a halálokokról az évkönyv egy betűt sem tud; a halvaszülöttek közé még mindig be vannak véve azok is, a kik a születés bejelentése előtt haltak el stb. effélék. Igaz, hogy ez utóbbi hiba némileg függ az anyakönyvek vezetésére vonatkozó törvényes határozatoktól: de a stat. hivataloknak kell, hogy eszközt keressenek ily sarkalatos tévedések és tévutrazetések elhárítására. Angliában pl. ugyanily nehézségek állanak fenn, de azért a halandósági statisztika mégis ki tudta kerülni e hibákat.

Az iparstatisztika leginkább csak a nagy iparral foglalkozik, és ennek sem minden ágával. A termelt anyag mennyiségén értéken, a munkások számán és a gépek lóerősségénél egyebet nem közöl. A kis iparról a munkabérek vannak közölve.

¹⁴⁾ *Statistique de la France*. Nouv. série 2. 3. *Statistique annuelle* en 1873. Paris 1876.

A munkának legbecesebb része a munkabérek és a jótékony intézetek statisztikája. Az utóbbiban igen sok és becses anyagot találni a kórházakról, árvaházakról, lelencezházakról, zálogházakról és takarékpénztárakról.

Megjelent a németalföldi királyság 1875-dik évi népcsedési mozgalmá, melyben a nagyobb városokra is különös gond van fordítva.¹⁵⁾

A belgiumi királyság statisztikai évkönyve, melynek hetedik, 1876-ra vonatkozó kötete most jelent meg¹⁶⁾ a poroszországi évkönyvvel egyaránt az efféle kiadványok mintaképének tekinthető. Tartalma majdnem ugyanazon ágakra terjed ki, mint az előbb említett porosz évkönyv.

Az orosz igazságügyi ministerium igen érdekes munkát bocsátott közre az 1874-ben előfordult összes büntügyi perekről.¹⁷⁾ A terjedelmes munka 3 részre oszlik; az első közli az igazságügyi organisatiót, a perek számát, a vizsgálat tartalmát, az államügyészség működését; a második, legrészletesebb rész foglalkozik a vádlottakkal és azoknak büntetteivel, a harmadik rész a békebirák működésére vonatkozó adatokat tartalmazza. Az egész munka sok világosságot derít, egy előttünk eddigelé alig ismert, mondhatni külön világra.

A finnországi stat. hiv. kiadta (finn nyelven és franczia függelékkal) a finn nyilvános iskoláknak 1870—1875-iki statisztikáját.¹⁸⁾

A kik Oroszország közállapotáról általános statisztikai képet keresnek, azoknak figyelmébe ajánlható a Pétervári német nyelven megjelent Russische Revue-ban tartalmazott ilyen czikk, mely 50 lapra terjedvén talán mindent fölkarolt, a mi anyagot az orosz hivatalos statisztika eddigelé előállított. Szerzője Schwanebach, a pétervári statisztikai kongresszus egyik titkára.

¹⁵⁾ Statistik der Bevolking van het Koninkrijk der Nederlanden over 1875. Gravenhage 1876.

¹⁶⁾ Annuaire statistique de la Belgique 1876. Bruxelles 1877.

¹⁷⁾ Statisztikai tudósítások gyűjteménye azon büntügyekről, melyek az 1864. nov. 20-ki törvény alapján szervezett bíróságok előtt 1874-ben tárgyalattak. Kiadja az igazságügyi ministerium. Pétervár 1875.

¹⁸⁾ Fr. Tilastollinen osoitus suomen alkeisopistojen tilasta ja vaikutuksesta lukuvuosina 1870—1875.

Oláhország ma már számbaveendő tényező lévén a magyar-német gabnaforgalomban, elismeréssel kell fogadni az oláh kormány abbeli törekvését, hogy az aratás eredményét statisztikailag fölvétette. Most jelent meg az 1873- és 1874-diki aratási statisztika.¹⁹⁾ Ugyanazon füzetben tartalmaztatik ezen éveknek szüreti eredménye, ugyszintén a marhafogyasztás statisztikája 1871-, 1872-, 1873- és 1874-ről.

Áttérek most néhány a merikai munkálat felemlítésére. Ezek közt első sorban foglalna helyet az Amerikában legnagyobb mérveket öltő népszámlálási eredménynek ismertetése. Ezen munka azonban eddigelé még nem érkezett kezemhez.

E helyett föl akarom hívni a tisztelt bizottság figyelmét azon rendkívüli gazdag statisztikai forrásokra, melyek az észak-amerikai köztársaság azon államában nyílnak, mely máskülönbben is úgy van elismerve, mint az egész északamerikai civilizatio élén haladó vezérállam. Ez t. i. Massachusetts állam. Hogy itt a közügyek legkülönbélebb mezejéről mily gazdag statisztikai források állnak rendelkezésre, arról meggyőződni már azon néhány munka fölsorolása után is, melyek ott az utóbbi hónapok alatt megjelentek. E munkáknál, melyek nagyobbára évi időszakokban ismétlődő jelentések, jellemző lesz figyelembe venni az évfolyam számát is.

Massachusetts állam iskoláiról évi jelentés 1875-ről.²⁰⁾ Ez a Board of education 39-ik évi jelentése. Minden egyes községről közli a tanítók és tanulók számát és az iskoláknak — tudvalevőleg igen fényes — pénzügyi állapotát, még pedig nagy részletességben.

A Board of State Charities 12-dik évi jelentése²¹⁾ a börtönök, tébolydák, javítóházak állapotáról közöl igen sok érdekes adatot. Ugyanott találni sok másutt elő nem forduló adatot az utolsó 27 év alatt bevándoroltakról is.

A népeśedési mozgalomról kiadott évi jelentések legújabbika a 33-dik, mely az 1874-dik évre vonatkozik.²²⁾

¹⁹⁾ Statistica din Romania. Statistica agricola pei anni 1873, 1874. Bucuresci 1876.

²⁰⁾ XXXIX. Report of the Board of Education, Boston 1876.

²¹⁾ XII. Report of the Board of State Charities of Massachusetts. Boston 1876.

²²⁾ XXXIII. Report to the legislature of Massachusetts of births, marriages and deaths, Boston 1876.

Ezen jelentések igen alaposan és a tudomány színvonalán tárgyalják a befoglalt kérdéseket. Emeli becsüket azon körülmény is, hogy mindig hosszabb időszakokra való viszpillantást tartalmaznak.

A Board of Health évi jelentései fölötté gazdag tárházát nyújtják a közegészségi adatoknak, melyre a szakférfiak különös figyelmét joggal föl lehet hívni. Így pld. az utolsó 1875-re vonatkozó VII. évi jelentés,²³⁾ mely egy majdnem 600 lapra terjedő vaskos kötetet képez sok mappával illusztrált becses vizsgálódásokat tartalmaz a folyók tisztátlanításáról a Bostonban és az állam egyéb városaiban fennálló vízvezetékekről, csatornázásokról és utcatisztításról.

A vasuti bizottság szintén évi jelentést ad ki. Ezen a vasuti statisztika és törvényhozás minden ágára kiható munkához az egyes vasuti vállalatok jelentései vannak még csatolva.²⁴⁾

A mezőgazdák sok érdekes dolgot fognak találni a board of agriculture évi jelentéseiben, melyeknek utolsója a 23-ik.²⁵⁾ Az utolsó 1875-re vonatkozóban egyebek közt tartalmaztatik értekezés a texasi marhavészről, a vetőmagnak vegytani szerek alkalmazása általi emeléséről, az amerikai pomológiáról, a guanoról stb.

Legyenek végül még fölemlítve a biztosításügyi bizottság évi jelentései, melyeknek 12-dike most jelent meg²⁶⁾ és általános statisztikai adatokon kívül az államban működő összes biztosító intézetek zárszámláit közli.

Egy különös közege a massachusetsi államnak azon hivatal, mely Bureau of statistic of Labor-nak czímeztetik. Ez évenként közli a fontosabb keresetek állapotának állapotát és statisztikáját, ösmerteti a munkás osztály viszonyait, szól az iskolákról és könyvtárakról, valamint a gyárakról. A legújabb

²³⁾ VII. Report of the Board of Health of Massachusetts. Boston 1876.

²⁴⁾ VII. Annual report of the board of railroad commissioners Massachusetts. Boston 1876.

²⁵⁾ 23. Annual report of the secretary of the Massachusetts board of agriculture. Boston 1876.

²⁶⁾ XII. Annual report of the insurance commissioners of Massachusetts. Boston 1875. P. I. Fire and marine insurance.

közlemény kizárólag az 1875-ik év alatti munkabérekkel foglalkozik. ²⁷⁾

Végül még meg kell emlékezni néhány városi statisztikai hivatal működéséről.

A Hamburgische Statistik VIII. füzetéből ²⁸⁾ az utolsó népszámlálási eredményen kívül felemlitendők a kivándorlásra vonatkozó adatok. Kiténik ezekből, hogy a kivándorlók száma az utóbbi évek óta tetemesen fogyott. Ugyanezt tapasztalták Bremában is. Kiemelem e füzetből azon egy tényt, hogy hazánkban, melynek betelepítési szüksége éppen e helyről oly nyomatékosan bebizonyított, az utolsó három évben csakis Hamburgon át majd 2500 személy vándorolt ki.

Lemberg városa két év óta bir statisztikai hivatallal, mely heti bulletineken kívül önálló közleményeket is tesz közé. A második füzet a népesedési mozgalommal, az egyletekkel, kereskedelemmel és iskolákkal foglalkozik. ²⁹⁾

Páris városa több év óta havifüzeteket ad ki, melyekben a születések és esketések, de különösen a halandóság mozgalmát közli. Ezen közlemények használhatósága azonban nagyon szenvedett azalatt, hogy a havonkénti kimutatások évi öszképpé nem foglaltattak össze. E bajon a Prefecture de la Seine újabb időben segítvén ezen nagy költséggel kiadott havi közleményeket azáltal valóságos és pedig igen becses könyvvé alakította át. ³⁰⁾ Legyen ezuttal felemlítve azon tény is, hogy Páris város hatósága, daczára a Franciaországban most uralkodó nagy takarékoságnak, mégis elhatározta, hogy azon összegeken kívül, melyeket máris a municipalis statisztika művelésére fordít, még további 50,000 frankot fog évenként statisztikai czélokra, még pedig különösen halandósági statisztikai czélokra fordítani. Ennek megítélésére legyen példa gyanánt fölhozva: hogy Budapest főváros halandósági statisztikája nem kerül többbe mint évi 3000

²⁷⁾ VII. Annual report of the bureau of Statistics of labor. Boston 1876.

²⁸⁾ Statistik des Hamburgischen Staates. Heft VIII. Hamburg 1876.

²⁹⁾ Wiadomosci statystyczne o miescie Levowie. Rocznik II. Lwow 1876.

³⁰⁾ Bulletin de statistique municipale de Paris.

frankba. Páris városa e szerint majd annyit fordít statistikára, mint egész Magyarország.

Philadelphia városnak 1875-diki egészségi állapota.³¹⁾ A munka a terjedelmes és igen értékes statisztikai tartalmán kívül tanulságos dolgokat tartalmaz a közvágóhidról, kórházakról, vízvezetésekről, csatornázásról és a temetőkről.

Hasonló tartalmú, csak hogy sokkal kisebb terjedelmű Boston városának negyedik évi jelentése a város egészségügyi állapotáról³²⁾. Szintűgy csakis a főbb tényeket tartalmazza Boston városának jelentése az 1875-diki népesedési mozgalmáról³³⁾.

Szemlémet befejezván még meg akarom érinteni azon körülményt, hogy a nevezett munkák a fővárosi statisztikai hivatalban mind megvannak és hogy azok, minthogy a könyvtár a közönségnek nyitva áll, akárki által használhatók.

³¹⁾ Report of the board of health of the city and port of Philadelphia for the year 1875. Philadelphia.

³²⁾ Fourth annual report of the board of health of Boston for 1876. Boston 1876.

³³⁾ Annual report of the city registrar of the birth. etc. in Boston for 1875.

KÖRÖSI JÓZSEF.